

Agnieszka K. Cianciara

EUROPEJSKA POLITYKA SĄSIEDZTWA W PERSPEKTYWIE KONSTRUKTYWIZMU

Aktorzy, narracje, strategie

 Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk

Warszawa 2017

Recenzenci

prof. dr hab. Janusz Ruszkowski
dr hab. Mirosław Filipowicz, profesor
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Redaktor

Ewa Wośik

Projekt okładki i stron tytułowych

Adam Lis

© Copyright by Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2017

ISBN 978-83-65972-29-3

Wydawca

Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk
00-625 Warszawa, ul. Polna 18/20
Tel. 22 825-52-21, faks 22 825-21-46
www.isppan.waw.pl

Realizacja

Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy
26-600 Radom, ul. K. Pułaskiego 6/10
Tel. (+48) 48 364-42-41, faks (+48) 48 364-47-60
www.itee.radom.pl

Spis treści

Wprowadzenie. Jak badać Europejską Politykę Sąsiedztwa?	7
Rozdział 1	
Polityka zagraniczna Unii Europejskiej i konstruktywizm	27
1.1. Czym jest polityka zagraniczna Unii Europejskiej?	27
1.2. Realizm i liberalizm w badaniach nad polityką zagraniczną Unii Europejskiej	34
1.3. Konstruktywizm	44
1.4. Polityka zagraniczna Unii Europejskiej i konstruktywizm konwencjonalny	51
1.5. Polityka zagraniczna Unii Europejskiej i konstruktywizm krytyczny	61
1.6. W kierunku socjologicznego konstruktywizmu w studiach europejskich	69
Rozdział 2	
Europejska Polityka Sąsiedztwa – koncepcje i podejścia teoretyczne ..	79
2.1. Europeizacja zewnętrzna	81
2.2. Europejska Polityka Sąsiedztwa jako <i>external governance</i>	89
2.3. Europejska Polityka Sąsiedztwa jako promocja demokracji	97
2.4. Europejska Polityka Sąsiedztwa i <i>region-building</i>	109
2.5. Europejska Polityka Sąsiedztwa i potęga normatywna	116
2.6. Europejska Polityka Sąsiedztwa i Europa jako imperium	125
Rozdział 3	
Narracje w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – aspekty teoretyczne i metodologiczne	137
3.1. Zwrot narracyjny w studiach europejskich – dyskursy, percepcje, narracje	137

3.2. Gra polityczna w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa	151
3.2.1. Identyfikacja twórców narracji i ich artykulacji	151
3.2.2. Konstrukcja pola – zasoby i strategie aktorów	154
3.3. Komponenty narracji i związki między nimi	158
3.4. Ewolucja narracji – reprodukcja i rekonstrukcja	160
3.5. Współzależność poziomów narracji	165

Rozdział 4

Narracje i strategie aktorów w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – analiza empiryczna	171
--	------------

4.1. Komisja Europejska i Europejska Służba Działań Zewnętrznych	171
4.2. Rada i Rada Europejska	188
4.3. Parlament Europejski	209
4.4. Aktorzy nieinstytucjonalni – przykład Centre for European Policy Studies	231

Rozdział 5

Narracje o Europejskiej Polityce Sąsiedztwa oraz o Unii Europejskiej na Ukrainie i w Rosji	239
---	------------

5.1. Eurocentryzm i zewnętrzne percepcje Unii Europejskiej w studiach europejskich	239
5.2. Ukraina	247
5.2.1. Dyskursy elit i narracja dominująca	247
5.2.2. Opinia publiczna	258
5.2.3. Strategia legitymizacji Unii Europejskiej	261
5.3. Rosja	266
5.3.1. Dyskursy elit i narracja dominująca	266
5.3.2. Opinia publiczna	282
5.3.3. Strategia delegitymizacji Unii Europejskiej	286

Zakończenie	295
--------------------------	------------

<i>Summary</i>	303
----------------------	-----

Bibliografia	311
---------------------------	------------

Indeks nazwisk	357
-----------------------------	------------

Wykaz skrótów	361
----------------------------	------------

Wprowadzenie.

Jak badać Europejską Politykę Sąsiedztwa?

W ciągu minionych piętnastu lat Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS) stała się kluczowym filarem działań zewnętrznych Unii Europejskiej (UE) i jednocześnie przedmiotem znacznego zainteresowania badaczy integracji europejskiej¹. W literaturze przedmiotu dyskusja toczy się wokół kwestii skuteczności polityki sąsiedztwa²: większość analityków uważa, że EPS wywierała znikomy wpływ na rozwój wydarzeń w sąsiedztwie, a tym samym UE poniosła porażkę, jeśli chodzi o transformację w regionie³. W perspektywie realistycznej i liberalnej za ten stan rzeczy odpowiadają sprzeczności między promowaniem wartości a realizowaniem interesów poszczególnych państw członkowskich (brak spójności [ang. *consistency*] w realizacji celów polityki) oraz brak odpowiednich zasobów i zdolności (ang. *capacity*) Unii Europejskiej (pomoc finansowa i rozwiązywanie konfliktów) do realizacji założonych celów⁴.

---

¹ Zob. S. Gstöhl, *Theoretical Approaches to the European Neighbourhood Policy*, w: *Theorizing the European Neighbourhood Policy*, red. S. Gstöhl, S. Schunz, Routledge, London – New York 2017, s. 4.

² Nazwa własna analizowanej polityki – Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS) – jest stosowana w niniejszej monografii wymiennie z określeniami: polityka sąsiedztwa, polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej (UE), unijna polityka sąsiedztwa.

³ Zob. M. Emerson, *Rendez-vous with Eastern Europe*, „CEPS Commentary”, 2 listopada 2010.

⁴ Zob. S. Gstöhl, *The Contestation of Values in the European Neighbourhood Policy: Challenges of Capacity, Consistency and Competition*, w: *The European Neighbourhood Policy. Values and Principles*, red. S. Poli, Routledge, London – New York 2016, s. 58–78.

Na przykład w opinii Andrzeja Harasimowicza za niską skuteczność polityki sąsiedztwa (zwłaszcza Partnerstwa Wschodniego) odpowiadają trzy czynniki: (1) słaby fundament „wspólnoty wartości” jako podstawy współpracy oraz nieskuteczność zasady warunkowości w obliczu braku oferty członkostwa; (2) brak wymiaru strategicznego (metoda biurokratyczna, a nie polityczna) oraz spójności politycznej projektu (niezdolność do rozwiązania któregokolwiek z problemów bezpieczeństwa w regionie); (3) czynnik zewnętrzny: aktywny sprzeciw Rosji⁵.

W rezultacie takiego stawiania problemu wiele tekstów naukowych poświęconych polityce zagranicznej UE, w tym jej polityce wobec sąsiadów, ma charakter normatywny. Wskazuje się w nich, co UE powinna zrobić, aby stać się skutecznym graczem na arenie międzynarodowej oraz aby jej polityka sąsiedztwa stała się bardziej efektywna⁶. Kryzysy w sąsiedztwie (wojna na Ukrainie, w Syrii czy Libii) sprowokowały nową falę tego typu analiz, zwłaszcza w kontekście formułowania unijnej strategii globalnej, która miałyby być podstawą fundamentalnej rewizji polityki zagranicznej UE: odejścia od paradygmatu liberalnego na rzecz paradygmatu realistycznego oraz wzmocnienia komponentu obronnego⁷. Wskazuje się między innymi, że Unia Europejska „musi” osiągnąć pełen zakres siły: od miękkiej (ang. *soft power*) do twardej (ang. *hard power*), w tym siłę ekonomiczną, cywilną i etyczną, a także siłę atrakcyjności oraz miękką i twardą siłę militarną⁸. Mimo jednak utworzenia nowych instytucji i procedur na mocy Traktatu z Lizbony oraz produkowania kolejnych dokumentów, „strategicznych” z nazwy, skuteczność polityki zagranicznej, w tym polityki sąsiedztwa UE – w opinii analityków – nie wzrasta, Unia Europejska zaś nie osiąga optymalnych zdolności oraz spójności. Pojawia się zatem pytanie o to, jak wyjść z tego analitycznego impasu oraz w jaki – bardziej intere-

⁵ A. Harasimowicz, *Europejska polityka sąsiedztwa – pechowa pierwsza dekada*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2, s. 24–25.

⁶ Zob. T. Stępniewski, *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: w poszukiwaniu nowego modelu integracji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4 (51), s. 251–252.

⁷ B. Piskorska, *Nowa strategia na nowe czasy – konieczność redefinicji polityki zagranicznej Unii Europejskiej w jej sąsiedztwie*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4 (51).

⁸ M.E. Smith, *A Liberal Grand Strategy in a Realist World? Power, Purpose and the EU's Changing Global Role*, „Journal of European Public Policy” 2011, t. 18, nr 2, s. 147–148.

sujący i płodny poznawczo – sposób podejść do kwestii skuteczności Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.

Celem niniejszej monografii jest konstruktywistyczna analiza Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w kontekście funkcji wewnętrznych, które pełni ona względem systemu politycznego Unii Europejskiej. **Teza główna** głosi, że wyjaśnienia kształtu unijnej polityki wobec sąsiadów należy szukać nie tylko w zewnętrznych wyzwaniach i zagrożeniach, ale przede wszystkim wewnątrz samej Unii. W takim ujęciu EPS nie jest i nie może być spójną, centralnie formułowaną i realizowaną polityką zewnętrzną, ponieważ jej natura jest funkcją gry politycznej między unijnymi aktorami, dążącymi do akumulacji zasobów oraz podtrzymania (uzyskania) dominującej pozycji w polu tej polityki. Punkt ciężkości zostaje przesunięty z postulatów uczynienia UE efektywnym aktorem międzynarodowym w kierunku zrozumienia gry politycznej w polu EPS, która przesądziła o takim, a nie innym charakterze polityki oraz sposobie jej funkcjonowania.

Dzięki temu zabiegowi można przeformułować problem skuteczności EPS i zapytać nie o to, dlaczego ta polityka jest mało skuteczna, ale o to, dlaczego tak wiele wysiłku włożono w stworzenie, podtrzymywanie i rozwój polityki, która przynosi bardzo ograniczone efekty⁹. Giandomenico Majone zauważył, że efekty unijnej polityki (na przykład monetarnej), które zwykliśmy uznawać za realizację jej głównych celów, to w rzeczywistości jedynie produkt uboczny działań na rzecz postępu procesu integracyjnego i utrzymywania równowagi międzyinstytucjonalnej¹⁰. Z kolei według Christophera J. Bickertona unijna polityka zagraniczna służy nie tyle dostarczaniu rozwiązań dla wyzwań i zagrożeń zewnętrznych, ile, po pierwsze, wzmocnieniu pozycji jednych aktorów względem innych; po drugie – legitymizowaniu projektu europejskiego jako całości, na użytek zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny¹¹.

W polskiej literaturze przedmiotu stosunkowo niewiele miejsca poświęca się analizie politycznej dynamiki Europejskiej Polityki Są-

---

⁹ Zob. B. Tonra, *Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of the Cognitive Approach*, „Journal of Common Market Studies” 2003, t. 41, nr 4, s. 731–756.

¹⁰ G. Majone, *Dilemmas of European Integration: The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 107.

¹¹ C.J. Bickerton, *European Union Foreign Policy: From Effectiveness to Functionality*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire 2011, s. 6.

siedztwa¹². Ponadto dominują ujęcia poświęcone „wymiarowi wschodniemu”¹³ i Partnerstwu Wschodniemu¹⁴, w których rozpowszechnione jest przekonanie, że niska skuteczność EPS wynika z braku klarownego stanowiska UE w sprawie europejskich aspiracji wschodnich sąsiadów, zwłaszcza Ukrainy¹⁵ (słabości po stronie podaźowej). Z drugiej strony, w opinii części autorów, największym wyzwaniem w relacjach UE z jej wschodnimi sąsiadami stało się spowolnienie procesów demokratyzacyjnych na obszarze postsowieckim¹⁶ (słabości po stronie popytowej). Efektem było wyhamowanie negocjacji stowarzyszeniowych i handlowych oraz destabilizacja wzajemnych stosunków, co stawiało pod znakiem zapytania przyszłość polityczną Partnerstwa Wschodniego. Charakterystyczne dla polskiej literatury przedmiotu jest patrzenie na EPS i Partnerstwo Wschodnie głównie przez pryzmat polskich

¹² Zob. P.J. Borkowski, *Polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej*, Difin, Warszawa 2009; P. Marcinkowska, *Europejska Polityka Sąsiedztwa. Unia Europejska i jej sąsiedzi: wzajemne relacje i wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011; *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012.

¹³ Beata Piskorska używa terminu „wymiar wschodni (polityki) Unii Europejskiej”, którym określa politykę zewnętrzną UE wobec państw Europy Wschodniej, tj. Ukrainy, Białorusi i Mołdawii. Zob. B. Piskorska, *Wymiar wschodni polityki Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008. Agnieszka Legucka posługuje się terminem „polityka wschodnia Unii Europejskiej”, a wśród adresatów tej polityki wymienia Rosję oraz wszystkie państwa objęte inicjatywą Partnerstwa Wschodniego, czyli Ukrainę, Białoruś, Mołdawię, Gruzję, Armenię i Azerbejdżan. Autorka pisze nie tyle o wymiarze wschodnim, ile o wschodnim kierunku unijnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Zob. A. Legucka, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 7.

¹⁴ Nieliczne opracowania na temat południowego wymiaru EPS w polskiej literaturze przedmiotu zob. P.J. Borkowski, *Partnerstwo Eurośródziemnomorskie*, Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, ASPRA-JR, Warszawa 2006; J. Zając, *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.

¹⁵ Zob. P. Marcinkowska, *Wpływ sytuacji politycznej na Ukrainie na współpracę z Unią Europejską*, w: *Ukraina po wyborach parlamentarnych 2012: proeuropejska perspektywa?*, red. B. Piskorska, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 130.

¹⁶ Szerzej: *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego*, red. A. Szeptycki, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011.

interesów na Ukrainie¹⁷. Pytania badawcze stawiane przez polskich analityków zajmujących się polityką sąsiedztwa wskazują często na postrzeganie EPS w zgodzie ze stanowiskiem polskich elit politycznych, tj. w kategoriach strategii przedakcesyjnej¹⁸. W efekcie prace te doskonale wpisują się w *konstruowanie narracji* o Europejskiej Polityce Sąsiedztwa zgodnej z interesami państwa członkowskiego, ale niekoniecznie w pełni wyjaśniają mechanizmy funkcjonowania tej polityki. Pytanie o wewnętrzne funkcje polityki sąsiedztwa pojawiło się dotychczas w pojedynczych polskich opracowaniach. Paweł Borkowski wskazywał, że genezy EPS należy upatrywać w interakcji Komisji i Rady, poszukujących, wobec zaawansowania negocjacji akcesyjnych państw Europy Środkowo-Wschodniej, nowych form działania¹⁹. Autor ten doszedł do wniosku, że EPS stała się jedną z ilustracji napięć wewnętrznych w Unii na linii państwa członkowskie – instytucje ponadnarodowe, jej funkcją zaś było zdefiniowanie nowych peryferii jednoczącej się Europy²⁰.

Przedmiotem zainteresowania w niniejszej monografii jest całość Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, to znaczy stosunków dwustronnych i wielostronnych między Unią Europejską a szesnastoma państwami formalnie objętymi EPS w 2004 roku: Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą na wschodzie oraz Algierią, Autonomią Palestyńską, Egiptem, Izraelem, Jordanią, Libanem, Libią, Marokiem, Syrią i Tunezją na południu. Należy jednak podkreślić,

---

¹⁷ Zob. P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989–2015: wymiar narodowy i unijny*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2016; T. Stępniewski, *The Eastern Policy of the European Union. The Role of Poland*, „Politeja” 2016, nr 2 (41), s. 181–194.

¹⁸ Na przykład: „jak w kontekście oceny procesu wyborczego na Ukrainie przez UE przedstawiają się realne szanse na europejską integrację tego państwa, czyli «perspektywę członkostwa», na wzór i w oparciu o zasady skonstruowane na potrzeby procesu integracji Polski i pozostałych państw Europy Środkowo-Wschodniej z UE?”. Zob. B. Piśkorska, *Perspektywy integracji Ukrainy z Unią Europejską w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego w: Ukraina po wyborach parlamentarnych 2012...*, s. 141.

¹⁹ P. Borkowski, *Europejska Polityka Sąsiedztwa – gwiazda jednego sezonu?*, w: *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej: geneza, doświadczenia, perspektywy*, red. J. M. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 29–30.

²⁰ *Ibidem*, s. 39.

że przedmiotem analizy empirycznej są nie tyle stosunki UE z tymi państwami, ile *narracje* aktorów w *polu* Europejskiej Polityki Sąsiedztwa dotyczące tych stosunków.

W ujęciu racjonalistycznym formułowanie polityki wobec podmiotów zewnętrznych jest odpowiedzią na wydarzenia i zjawiska zachodzące w tymże środowisku zewnętrznym. Unijna polityka (w interesującym nas przypadku Europejska Polityka Sąsiedztwa) kreowana jest po to, aby rozwiązać konkretne kolektywne problemy, przed którymi stoi Unia Europejska. W efekcie zakłada się, że cele deklarowane w dokumentach są realnymi celami politycznymi, których osiągnięcie będzie możliwe za pomocą narzędzi i zasobów będących w dyspozycji UE. Nieosiągnięcie tych celów (brak efektywności unijnej polityki) wyjaśnia się poprzez brak odpowiednich zasobów (politycznych, instytucjonalnych, finansowych, militarnych). Z kolei brak lub niedostateczną ilość zasobów wyjaśnia się najczęściej rozbieżnością interesów państw członkowskich UE, słabością unijnych instytucji, brakiem spójności unijnej polityki zewnętrznej czy też brakiem woli politycznej w poszczególnych państwach, a wreszcie niską jakością przywództwa politycznego. Efektem jest formułowanie postulatów dotyczących wzmocnienia unijnych instytucji odpowiedzialnych za realizację polityki zagranicznej (Europejska Służba Działań Zewnętrznych), ułatwienia koordynacji stanowisk i działań państw członkowskich (stanowisko stałego przewodniczącego Rady Europejskiej) czy wzmocnienia spójności unijnych polityk zewnętrznych. Postulatom tym towarzyszą nadzieje na ustanowienie silnego przywództwa w zakresie unijnej polityki zagranicznej (na przykład promowanie Tony'ego Blaira na stanowisko wysokiego przedstawiciela Unii ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa, którym ostatecznie została w 2010 roku Catherine Ashton) oraz na sformułowanie „wielkiej strategii” dla UE.

Postulaty te, jeśli nawet doczekały się realizacji, nie przynoszą zadowalających efektów. Przyczyna tego stanu rzeczy leży w błędnych założeniach, co doskonale ukazują *perspektywa konstruktywistyczna* oraz podejścia badawcze z zakresu *socjologii polityki*. Pytania, które warto zadawać są więc następujące: w jakim celu powstała i dlaczego ewoluowała Europejska Polityka Sąsiedztwa? Jaką funkcję pełni ta polityka z punktu widzenia kluczowych aktorów ją definiujących oraz relacji sił między nimi? Z czego wynikał jej pierwotny kształt: czy lepiej tłumaczyć go wyzwania zewnętrzne (czynniki egzogenne), czy potrzeby

aktorów (czynniki endogenne)? Czy wyzwania zewnętrzne (rozszerzenie na Wschód, wojna w Gruzji, tzw. arabska wiosna) dostatecznie tłumaczą kształt i kierunek rozwoju tej polityki? Jak wyjaśnić zakres i kierunek zmian, które zaszły od inauguracji EPS w 2004 roku po jej ostatni przegląd w roku 2015? Czy i w jakim stopniu realne cele EPS są tożsame z celami deklarowanymi?

Duża część podejść badawczych stosowanych do analizy polityki zagranicznej Unii Europejskiej i Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, inspirowanych zresztą różnymi perspektywami teoretycznymi, opiera się na założeniu, że UE jest specyficznym podmiotem stosunków międzynarodowych. Badania te koncentrują się raczej na procesie politycznym, a nie na jego efektach. W rezultacie są skierowane do wewnątrz (ang. *inward-oriented*), co naraża je na zarzut nadmiernego eurocentryzmu w analizie międzynarodowej aktywności Unii²¹. Z badań prowadzonych w latach 2010–2014 wynika, że w czołowych periodykach międzynarodowych publikujących artykuły poświęcone unijnej polityce zagranicznej faktycznie dominuje perspektywa „wewnętrzna”. Badacze częściej koncentrują się na formułowaniu polityki i procesie decyzyjnym niż na implementacji polityki (podejście *inside-out*), a zwłaszcza jej ewaluacji (podejście *outside-in*), tj. ocenie wpływu (ang. *impact*) i efektów (ang. *outcomes*). Wśród stu siedemdziesięciu siedmiu wyselekcjonowanych artykułów dotyczących interesującej nas tu problematyki (zewnętrznego zarządzania – ang. *external governance*, promowania demokracji, polityki rozszerzenia, polityki rozwojowej oraz zarządzania konfliktami) 41 proc. dotyczyło procesu decyzyjnego, 35 proc. – implementacji, a zaledwie 24 proc. wpływu i efektów unijnych działań w środowisku zewnętrznym²². Oznacza to, że badacze dużo częściej zadają pytania o to, jak podejmowane są decyzje, jaka jest rola określonych instytucji czy państw członkowskich, jakie są cele polityki i dlaczego wybrano określone instrumenty jej realizacji oraz co rozwój danej polityki mówi nam o dynamice integracji europejskiej,

²¹ H. Mayer, *The Long Legacy of Dorian Gray: Why the European Union Needs to Redefine Its Role in Global Affairs*, „Journal of European Integration” 2008, nr 30, s. 8–11; S. Lucarelli, *Seen from the Outside: The State of Art on the External Image of the EU*, „Journal of European Integration” 2014, t. 36, nr 1, s. 1–2.

²² F. Keuleers, D. Fonck, S. Keukeleire, *Beyond EU Navel-gazing: Taking Stock of EU-centrism in the Analysis of EU Foreign Policy*, „Cooperation and Conflict” 2016, t. 51, nr 3, s. 357.

niż pytania o to, jakie są znaczenie i wpływ unijnej polityki w kontekście wyzwań, z którymi boryka się kraj trzeciej – adresat polityki – czy w jaki sposób kontekst krajowy (polityczny, społeczny, gospodarczy) wpływa na realizację polityki. Skoro tak, to jak uzasadnić powstanie kolejnej monografii traktującej o tym, w jaki sposób podejmowane są decyzje związane z aktywnością zewnętrzną UE?

Po pierwsze, należy podkreślić, że wyżej wymienione zarzuty dotyczą raczej zachodniej niż polskiej literatury przedmiotu. Po drugie, nowatorski charakter niniejszego opracowania – zarówno na gruncie polskim, jak i europejskim – wynika z trzech przesłanek. Po pierwsze, na poziomie teoretycznym do analizy działań zewnętrznych Unii Europejskiej stosuje się perspektywę *socjologicznego konstrukttywizmu*, która była dotychczas wykorzystywana do badania unijnych polityk wewnętrznych²³. Oznacza to również odejście od dominującego w studiach europejskich tzw. społecznego konstrukttywizmu. Po drugie, na poziomie metodologicznym łączy się elementy *analizy dyskursu* z *analizą struktury pola* w rozumieniu Pierre’a Bourdieu. Wreszcie, po trzecie, na poziomie empirycznym analizę gry politycznej z wykorzystaniem kategorii analitycznych *aktorów, narracji i strategii* uzupełnia się o analizę percepcji tej gry przez wybranych adresatów EPS oraz państwa trzeciej.

Podstawowy *problem badawczy* rozważany w niniejszej rozprawie dotyczy niskiej skuteczności polityki zagranicznej Unii Europejskiej na przykładzie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. W ujęciu racjonalistycznym, właściwym nauce o politykach publicznych, skuteczność polityki mierzona jest stopniem osiągnięcia założonych celów. Jeśli owe cele nie są osiągnięte, polityka jest kwalifikowana jako porażka. Konstruktysty zwracają jednak uwagę na fakt, iż fiasko polityki bardzo często nie ma charakteru obiektywnego i weryfikowalnego empirycznie, ale jest pochodną ewaluacji dokonywanej przez społecznie i politycznie relewantnych aktorów, którzy konstruują narrację porażki, aby osiągać własne cele w grze politycznej. Jest tak zwłaszcza wówczas, gdy cele polityki są sformułowane w sposób ambiwalentny i pozbawione mierzalnych wskaźników. Konstruktystyczna ewaluacja polityki przyjmuje zatem, że zarówno „sukcesy”, jak i „porażki” podlegają kontestacji²⁴.

²³ Zob. *The EU's Government of Industries: Markets, Institutions and Politics*, red. A. Smith, B. Jullien, Routledge, Abingdon – New York 2015.

²⁴ K. Oppermann, A. Spencer, *Telling Stories of Failure: Narrative Constructions of Foreign Policy Fiascos*, „Journal of European Public Policy” 2016, t. 23, nr 5, s. 685–686.

Polityka zagraniczna, w tym polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej, może być przez jednych oceniana jako sukces, przez innych – jako porażka, a to w zależności od prowadzonej przez danych aktorów gry politycznej oraz ich pozycji w grze. Określenie polityki/decyzji mianem sukcesu lub porażki jest aktem politycznym, narzędziem legitymizacji lub dyskredytacji przeciwnika i uzyskiwania partykularnych korzyści politycznych²⁵.

Problem interpretacji pojawia się nie tylko na poziomie ewaluacji, ale już na poziomie definiowania celów polityki. Jakie są cele Europejskiej Polityki Sąsiedztwa? Czy jej celem jest stworzenie (a raczej „przyczynienie się do stworzenia”) „kręgu przyjaciół”, „dobrze zarządzanych państw”, „dzielenie się korzyściami wynikającymi z rozszerzenia na Wschód”? Czy celem jest promowanie demokracji w sąsiedztwie? A może jest nim utrzymanie stabilności u unijnych granic, zapobieganie niekontrolowanym migracjom i transgranicznej przestępczości zorganizowanej? Wszystkie te cele pojawiają się w zróżnicowanym zakresie i w różnym stopniu w artykulacjach instytucji unijnych i państw członkowskich. Ponadto poszczególni aktorzy interpretują je w swobodny sposób: o ile dla niektórych z nich nadrzędnym celem EPS było zastąpienie polityki rozszerzenia i tym samym wyznaczenie granic UE, o tyle dla innych celem tym było uchylene furtki dla akcesji kolejnych państw, a polityka sąsiedztwa była postrzegana i rozwijana jako strategia przedakcesyjna. W Polsce polityka sąsiedztwa jest szczególnie mocno osadzona w oczekiwaniach dotyczących dalszego rozszerzenia Unii Europejskiej, co w oczywisty sposób wpływało na konstruowanie oceny tej polityki jako nieskutecznej, bo niezdolnej do wygenerowania na Ukrainie politycznej zmiany, którą – zgodnie z tą narracją – niewątpliwie wykreowałaby jasno określona perspektywa akcesyjna. Ocena ta ma charakter *par excellence* polityczny, a nie analityczny. Przykład Turcji jasno pokazuje, że nakreślenie formalnej perspektywy członkostwa, a nawet rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych, nie gwarantuje w państwie kandydującym utrzymania pozytywnych tendencji adaptacyjnych.

Jak już wspomniałam, wyjaśnienia kształtu unijnej polityki wobec sąsiadów należy szukać wewnątrz samej Unii. Odpowiedzi na pytanie o skuteczność polityki sąsiedztwa (i szerzej: polityki zagranicznej) możemy udzielić wówczas, gdy zidentyfikujemy funkcje, jakie pełni

---

²⁵ Zob. M. Bovens, P. 't Hart, *Revisiting the Study of Policy Failures*, „Journal of European Public Policy” 2016, t. 23, nr 5, s. 653–666.

ta polityka. Nie jest moim zamiarem negowanie faktu, że za pomocą narzędzi EPS Unia Europejska stara się zarządzać wyzwaniami płynącymi z krajów sąsiedzkich. Niemniej twierdzę, że rozwiązywanie problemów, których źródłem są (mogą być) kraje sąsiedzkie to nie jedyna i nawet nie najważniejsza funkcja polityki sąsiedztwa. O jej kształcie i ewolucji decydują przede wszystkim potrzeby aktorów w polu EPS, związane z prowadzoną przez nich grą polityczną. Podstawową funkcją EPS jest wzmocnienie legitymizacji poszczególnych aktorów, w tym unijnych instytucji, oraz całości europejskiego projektu integracyjnego, zwłaszcza w obliczu rosnącego deficytu legitymizacji wynikającego z wewnętrznych i zewnętrznych kryzysów Unii Europejskiej.

W niniejszej pracy przyjmuję – między innymi za takimi autorami jak Sabine Saurugger, Frédéric Merand, Adrian Favell, Virginie Guiraudon, Niilo Kauppi, Andy Smith, Jay Rowell czy Didier Georgakakis – *perspektywę socjopolityczną w studiach europejskich*²⁶. Jak wskazują również polscy autorzy, socjologia polityki (socjologia stosunków międzynarodowych) może dostarczyć użytecznego aparatu teoretycznego konstruktywistycznym badaniom nad relacjami zewnętrznymi (polityką zagraniczną) Unii Europejskiej²⁷. Jaka jest wartość dodana podejścia socjopolitycznego do analizy EPS? Politologowie koncentrują się na systemach i instytucjach, socjologowie natomiast – na indywidualnych aktorach, interakcjach i konfliktach oraz relacjach władzy²⁸.

²⁶ Zob. S. Saurugger, F. Merand, *Does European Integration Theory Need Sociology?*, „Comparative European Politics” 2010, t. 8, nr 1, s. 1–18; *Sociology of the European Union*, red. A. Favell, V. Guiraudon, Palgrave Macmillan, London – New York 2011; S. Saurugger, *Constructivism and Public Policy Approaches in the EU: From Ideas to Power Games*, „Journal of European Public Policy” 2013, t. 20, nr 6, s. 888–906; *eadem*, *Sociological Approaches to the European Union in the Times of Turmoil*, „Journal of Common Market Studies” 2016, t. 54, nr 1, s. 70–86; N. Kauppi, *A Political Sociology of Transnational Europe*, ECPR Press, Colchester 2013; D. Georgakakis, J. Rowell, *The Field of Eurocracy: Mapping EU Actors and Professionals*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke – New York 2013; *The EU’s Government of Industries: Markets, Institutions and Politics*, red. A. Smith, B. Jullien, Routledge, Abingdon – New York 2015.

²⁷ Zob. A. Skolimowska, *Teoretyczne i empiryczne zastosowanie konstruktywizmu do analizy relacji zewnętrznych UE*, w: *Zastosowanie konstruktywizmu w studiach europejskich*, red. J. Czaputowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 133.

²⁸ S. Saurugger, *Theoretical Approaches to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke 2014, s. 162–163.

Z ich perspektywy podzielane normy i wartości są wynikiem rywalizacji sił oraz umacniają aktorów dominujących w danym sektorze polityki. Innymi słowy, Unia Europejska jest nie tylko układem instytucjonalnym, ale także strukturą władzy²⁹. Badanie integracji europejskiej wymaga wniknięcia w politykę unijną, zidentyfikowania aktorów (jednostkowych i zbiorowych), którzy w niej uczestniczą oraz przeanalizowania społecznych uwarunkowań, zasobów i strategii³⁰. Socjologowie problematyzują pojęcia państwa, tożsamości i interesów aktorów, które są traktowane przez przedstawicieli innych dyscyplin jako dane i oczywiste.

Socjologowie zwracają też uwagę, że badacze nie są „wolnymi elektronami”, ale żyją w środowisku społecznym i podlegają różnym zależnościom³¹. Dominujący aktorzy monopolizują zasoby, tworzą bariery wejścia (ang. *gate-keeping*) i pośrednio kontrolują badaczy za pomocą reguł finansowania nauki, procesu recenzji (ang. *peer review*), a także dyskursu, w tym dyskursywnych reprezentacji pola badawczego i całej dyscypliny³². Jedną z konsekwencji tego procesu w studiach europejskich jest fakt, że badacze często przedstawiają zjawiska zachodzące w Unii Europejskiej w „lepszem” świetle, niż to jest w rzeczywistości. Sam sposób formułowania hipotez i dobór teorii niejednokrotnie zależy od systemu finansowania projektów badawczych. W rezultacie pewne teorie dominują nie dlatego, że najlepiej wyjaśniają określone zjawiska społeczne, ale dlatego, że badacze, którzy się nimi posługują, mają więcej środków, a zatem i więcej narzędzi służących zakreślaniu granic dyscypliny, czyli tego, co jest akceptowalne, a co nie. Wreszcie – występuje zależność między preferencjami politycznymi badacza a oceną procesu integracji europejskiej i stosowaną teorią. Dlatego wielu bada-

---

²⁹ M. Mangenot, J. Rowell, *Introduction. What Europe Constructs: Towards a Sociological Constructivism*, w: *A Political Sociology of European Union: Reassessing Constructivism*, red. J. Rowell, M. Mangenot, Manchester University Press, Manchester – New York 2010, s. 10-11.

³⁰ N. Kauppi, *The Political Ontology of European Integration*, „Comparative European Politics” 2010, t. 8, nr 1, s. 19–36.

³¹ J. Czaputowicz, *Studia europejskie między interdyscyplinarnością a spójnością dyscyplinarną*, w: *Studia europejskie: wyzwania interdyscyplinarności*, red. *idem*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 28.

³² B. Rosamond, *Field of Dreams: The Discursive Construction of EU Studies, Intellectual Dissidence and the Practice of „Normal Science”*, „Journal of Common Market Studies” 2016, t. 54, nr 1, s. 19–36.

czy przyjmujących paradygmat konstruktywistyczny postuluje krytycyzm i refleksywność jako naczelną dyrektywę badawczą³³.

We Francji socjologowie polityki analizują w ten sposób wewnętrzne polityki unijne, ale nie politykę zagraniczną UE³⁴. W ostatnich latach w Europie Zachodniej powstało kilka opracowań, których autorzy zastosowali podejście Pierre'a Bourdieu do analizy stosunków międzynarodowych, w tym do działań UE na arenie międzynarodowej³⁵. Prace te w minimalnym stopniu odnoszą się jednak do unijnej polityki sąsiedztwa. Dlatego w niniejszej monografii postawiłam sobie za cel badanie EPS w perspektywie socjologicznego konstruktywizmu. Służy temu, prowadzona w rozdziałach trzecim, czwartym i piątym analiza narracji legitymizujących działania aktorów w polu polityki sąsiedztwa w obliczu trzech wyzwań zewnętrznych: (1) rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód (utworzenie EPS 2003–2004); (2) tzw. arabskiej wiosny (przeгляд EPS 2011); (3) dalszej destabilizacji w sąsiedztwie południowym i wschodnim, w tym konfliktu rosyjsko-ukra-

³³ Zob. T. Diez, *Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering Normative Power Europe*, „Millennium. Journal of International Studies” 2005, t. 33, nr 3, s. 613; M. Cebeci, *European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an „Ideal Power Europe” through Theory?*, „Millennium. Journal of International Studies” 2012, t. 40, nr 3, s. 583. Szerzej na temat refleksywności i jego trzech wymiarów (pozycjonowanie badacza w polu produkcji wiedzy, krytycyzm oraz związki z rzeczywistością społeczną i wpływ na nią) zob. J.L. Amoureux, B.J. Steele, *Introduction*, w: *Reflexivity and International Relations: Positionality, Critique and Practice*, red. *idem*, Routledge, London – New York 2016.

³⁴ We francuskiej literaturze przedmiotu dotyczącej polityki sąsiedztwa UE dominują ujęcia geopolityczne. Zob. *Les banlieues de l'Europe: les politiques de voisinage de l'Union européenne*, red. J. Rupnik, Presses de Sciences Po, Paris 2007; P. Verluisse, *Géopolitique des frontières européennes: élargir, jusqu'où?*, Argos, Paris 2013; *Géopolitique de la démocratisation: l'Europe et ses voisinages*, red. J. Rupnik, Presses de Sciences Po, Paris 2014.

³⁵ Zob. D. Bigo, *Pierre Bourdieu and International Relations: Power of Practices, Practices of Power*, „International Political Sociology” 2011, t. 5, nr 3, s. 225–228; *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*, red. R. Adler-Nissen, Routledge, London – New York 2013; R. Adler-Nissen, *Towards a Practice Turn in EU Studies: The Everyday of European Integration*, „Journal of Common Market Studies” 2016, t. 54, nr 1, s. 87–103; M. Martin-Mazé, *Unpacking Interests in Normative Power Europe*, „Journal of Common Market Studies” 2015, t. 53, nr 6, s. 1285–1300; M. Natorki, *The Practice of EU Power Relations with International Organizations in the Neighbourhood: Imperator or Primus Inter Pares?*, w: *Theorizing the European Neighbourhood Policy*, red. S. Gstöhl, S. Schunz, Routledge, London – New York 2017, s. 164–184.

ńskiego (przeгляд EPS 2015). Ramy czasowe badania obejmują lata 2003–2016, chociaż analizy narracji poszczególnych instytucji i aktorów mogą się odnosić do krótszych okresów w ramach tego przedziału czasowego.

Dalsze rozważania wymagają sformułowania czterech istotnych **założeń** o charakterze teoretycznym i metodologicznym.

- Po pierwsze, przyjmuję, że Europejska Polityka Sąsiedztwa nie musi i nie powinna być analizowana wyłącznie w kategoriach racjonalnej odpowiedzi na pojawiający się kolektywny problem o charakterze egzogennym. Celem i funkcją EPS nie jest bowiem jedynie rozwiązanie problemu (ang. *problem-solving approach*).
- Po drugie, zakładam, że polityka zagraniczna Unii Europejskiej to przede wszystkim *talking shop* – raczej sfera dyskursywna niż sfera realnego działania. A jeśli tak, to badacz powinien akceptować ten stan rzeczy, a nie poddawać go normatywnej krytyce. Postawa akceptująca umożliwi przyjęcie odpowiedniej perspektywy teoretycznej, aby pełniej zrozumieć naturę unijnej polityki zagranicznej. Celem jest odejście od normatywizmu i analiza polityki sąsiedztwa takiej, jaką ona faktycznie jest. Skoro polityka zagraniczna UE polega w dużym stopniu na artykulacji – należy tę artykulację badać za pomocą adekwatnych narzędzi, tj. analizy dyskursu.
- Trzecie założenie dotyczy możliwości badania aktorów, ich zasobów, narracji i interakcji między nimi w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w analogiczny sposób, czyli przy użyciu takich samych kategorii analitycznych jak w przypadku polityk wewnętrznych Unii Europejskiej.
- Łączy się z tym kolejne założenie, wyrażające się w postulatcie odejścia od traktowania Unii (jej instytucji) oraz poszczególnych państw członkowskich jako jednolitych aktorów o danych preferencjach. Na poziomie zarówno unijnym, jak i krajowym w proces „ucierania się” preferencji oraz definiowania interesów zaangażowanych jest wielu aktorów indywidualnych i zbiorowych. Proces ten powinien zostać poddany analizie teoretycznej i empirycznej w celu lepszego zrozumienia mechanizmów rządzących unijną polityką zagraniczną oraz szerzej – procesem integracji europejskiej. „Państwo”, „Unia”, „instytucja” nie mają preferencji i nie działają samodzielnie, dlatego niezbędna jest analiza jednostek i grup oraz relacji między nimi.

W rezultacie sformułowałam szereg *pytań badawczych* o charakterze teoriopoznawczym i empirycznym. W odniesieniu do tej pierwszej kategorii są to następujące pytania: (1) W jaki sposób badacz może wyjść poza ograniczenia perspektyw racjonalizmu i konstruktywizmu społecznego w studiach europejskich, czyli przezwyciężyć dominującą w literaturze dychotomię między interesami i wartościami? (2) W jaki sposób perspektywa konstruktywistyczna była dotychczas wykorzystywana w konceptualizacji i wypracowywaniu podejść teoretycznych do analizy Europejskiej Polityki Sąsiedztwa? (3) W jaki sposób analiza treści narracji produkowanych w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa umożliwiła zrozumienie gry politycznej prowadzonej przez unijne instytucje, państwa członkowskie i aktorów nieinstytucjonalnych?

Pytania o charakterze empirycznym sformułowałam następująco: (1) Jacy są najważniejsi aktorzy w polu polityki sąsiedztwa, jakimi zasobami dysponują oraz jakie są ich cele w grze? (2) Jaka jest struktura narracji o EPS formułowanych przez poszczególnych aktorów, w jakich warunkach narracje te ulegają rekonstrukcji oraz jakie są ograniczenia rekonstrukcji narracji? (3) Z czego wynika brak strategicznej wizji EPS, ambiwalentność i dwuznaczność sformułowań zawartych w jej strategicznych artykulacjach (dokumentach)? (4) Co skłania aktorów dominujących w polu do integrowania elementów narracji kontestujących w ich własnej narracji? (5) W jaki sposób aktorzy – dominujący i kontestujący – wzmacniają swoją pozycję w polu? (6) W jakim stopniu percepcja UE przez aktorów zewnętrznych (wybranych adresatów polityki sąsiedztwa i państw trzecich) jest zgodna z dominującą narracją formułowaną przez Unię? (7) Jakie są najważniejsze komponenty narracji o Unii Europejskiej tworzonej przez aktorów zewnętrznych? (8) W jakim stopniu zewnętrzna kontestacja unijnych narracji wpływa na ich rekonstrukcję?

Odpowiedzi na pytania o charakterze teoriopoznawczym poszukuję w rozdziałach pierwszym, drugim i trzecim, natomiast odpowiedzi na pytania o charakterze empirycznym – w rozdziałach czwartym i piątym.

Niniejsza monografia realizuje postulat *interdyscyplinarności*, czerpiąc z dorobku teoretycznego stosunków międzynarodowych, socjologii polityki oraz studiów europejskich. *Teoretyczną podstawę badań* stanowi perspektywa konstruktywizmu, ze szczególnym uwzględnieniem konstruktywizmu socjologicznego. *Metodologiczną podstawę badań* sta-

nowi z kolei analiza dyskursu połączona z analizą pola w rozumieniu Pierre'a Bourdieu. Rezultatem tego zabiegu jest *analiza narracji* formułowanych przez aktorów dominujących w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz aktorów kontestujących, którzy rywalizują o zasoby (kognitywne, społeczne i polityczne) dostępne w polu, w celu wzmocnienia swojej pozycji w grze politycznej. Aktorzy działają strategicznie, realizując swoje interesy indywidualne i zbiorowe; ich preferencje i działania są jednak konstytuowane i ograniczane przez strukturę pola, relewantne dla danej gry zasoby znajdujące się w ich posiadaniu, ramy dyskursywne narzucane przez narracje wyższego rzędu oraz logikę zależności od ścieżki i praktycznej kreatywności. Analizę narracji formułowanych w polu EPS prowadzę na podstawie *autorskiego modelu* umożliwiającego operacjonalizację struktury i procesu rekonstrukcji narracji.

Do badania treści narracji formułowanych przez zidentyfikowanych w polu relewantnych aktorów wykorzystuję głównie analizę jakościową, ale także elementy analizy ilościowej i porównawczej oraz analizę studiów przypadku. Zastosowane *techniki badawcze* to przede wszystkim: (1) analiza zawartości dokumentów i innych nośników narracji z użyciem autorskiego klucza kategoryzacyjnego; (2) wywiad pogłębiony częściowo ustrukturyzowany; (3) przegląd literatury przedmiotu oraz krytyczna analiza stanu badań.

Przedmiotem analizy jest materiał badawczy składający się z ponad stu dwudziestu dokumentów (Komisja Europejska, Europejska Służba Działań Zewnętrznych, Rada Europejska, Rada, Parlament Europejski, Minister Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, Prezydent Republiki Francuskiej, Kanclerz i Minister Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec, Prezydent i Minister Spraw Zagranicznych Ukrainy, Prezydent i Minister Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej). Oprócz tego w latach 2012–2016, przeprowadziłam wywiady w Brukseli (Europejska Służba Działań Zewnętrznych, Parlament Europejski), w Kijowie (Rada Najwyższa) i Warszawie, spośród których część jest cytowana bezpośrednio, pozostałe zaś stanowiły znaczący wkład do szerszej refleksji nad konceptualizacją monografii. Pomocniczo wykorzystywałam informacje zawarte w mediach (materiały prasowe oraz internetowe) w językach angielskim, francuskim, polskim, ukraińskim i rosyjskim.

Ponadto korzystałam obficie z polskiej, a zwłaszcza anglojęzycznej literatury poświęconej teoretycznym i empirycznym studiom nad Europejską Polityką Sąsiedztwa i szerzej – polityce zagranicznej Unii Europejskiej. Wartość dodaną w wymiarze teoriopoznawczym stanowi przede wszystkim wykorzystanie najnowszych osiągnięć europejskiej literatury przedmiotu i przybliżenie ich polskiemu czytelnikowi: duża część cytowanych prac anglojęzycznych została opublikowana w latach 2016–2017. Wykorzystałam również, choć raczej sporadycznie, opracowania w językach francuskim, niemieckim, ukraińskim i rosyjskim.

Niniejsza monografia składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów i zakończenia. Trzy rozdziały mają charakter teoretyczny, a dwa – empiryczny. Rozdział pierwszy poświęciłam ogólnej refleksji nad polityką zagraniczną Unii Europejskiej, której podstawowym elementem jest Europejska Polityka Sąsiedztwa, w perspektywie trzech tradycji teoretycznych. W pierwszej kolejności zdefiniowałam termin „polityka zagraniczna Unii Europejskiej”, który bywa kontestowany w literaturze. Zestawiłam go z innymi terminami, takimi jak „działania zewnętrzne Unii Europejskiej” czy „europejska polityka zagraniczna”, wyjaśniając różnice między nimi w rozumieniu różnych autorów. Pokróćce odniosłam się do tradycji realistycznej i liberalnej, najwięcej miejsca zaś poświęciłam różnym odmianom konstruktywizmu. Ze względu na dość ograniczoną recepcję konstruktywizmu w stosunkach międzynarodowych i studiach europejskich w Polsce, celem analizy przeprowadzonej w tym rozdziale było szczegółowe przedstawienie różnych nurtów konstruktywistycznych na kontinuum od racjonalizmu do poststrukturalizmu. Pozwoliło to na ukazanie pełnego spektrum konsekwencji teoretycznych wyborów w kontekście analizy unijnej polityki zagranicznej: od konwencjonalnego konstruktywizmu na styku z racjonalizmem podejścia liberalnego aż po poststrukturalną analizę przesuwania granic dyskursu. Na zakończenie zarysowałam obiecującą poznawczo perspektywę socjologicznego konstruktywizmu.

Rozdział drugi jest poświęcony krytycznemu omówieniu najważniejszych koncepcji i podejść teoretycznych wypracowanych w europejskiej literaturze przedmiotu dotyczącej polityki sąsiedztwa. W związku z tym sformułowałam dwa cele analizy. Pierwszym z nich była systematyzacja podejść dotyczących Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i zapoznanie polskiego czytelnika z dorobkiem teoretycznym zachodniej politologii w tej dziedzinie. Warto nadmienić, że badania teoretycz-

ne nad polityką sąsiedztwa mają w Polsce dość szczątkowy charakter i dotyczą głównie koncepcji europeizacji oraz (w mniejszym stopniu) potęgi normatywnej. W analizie uwzględniłam zarówno klasyczne ujęcia problematyki, jak i najnowsze badania, często o charakterze polemicznym wobec głównego nurtu. Drugim celem badawczym było zidentyfikowanie elementów konstruktywistycznych obecnych w sześciu omawianych podejściach. W rezultacie Europejska Polityka Sąsiedztwa jest analizowana: (1) w kategoriach europeizacji zewnętrznej (*ad extra*); (2) jako formuła zarządzania zewnętrznego (ang. *external governance*); (3) w kontekście promowania demokracji; (4) jako forma regionalizmu i konstruowania regionów; (5) jako forma realizacji potęgi normatywnej Unii Europejskiej; (6) jako przejaw realizowanej przez Unię polityki imperialnej *sui generis*.

Omówioną w rozdziale pierwszym perspektywę socjologicznego konstruktywizmu stosuję w rozdziale trzecim do analizy narracji formułowanych przez najważniejszych aktorów w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Po pierwsze, omawiam „zwrot narracyjny” (ang. *narrative turn*), który dokonał się w ostatnich latach w studiach europejskich. Po drugie, zarysowuję ogólne mechanizmy gry politycznej w polu polityki sąsiedztwa, poprzez zidentyfikowanie twórców narracji i ich artykulacji oraz przedstawienie tez dotyczących konstrukcji pola. Następnie przedstawiam model ewolucji narracji tworzonych przez aktorów w polu EPS, który pozwala na operacjonalizację narracyjnej zmiany. Na zakończenie omawiam zjawisko współzależności poziomów narracji, które stanowi istotne ograniczenie możliwości radykalnej zmiany narracyjnej.

W rozdziale czwartym przeprowadzam analizę empiryczną produkcji, reprodukcji i rekonstrukcji narracji w powiązaniu z grą polityczną prowadzoną w polu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Badam strukturę i zmianę narracji Komisji Europejskiej i Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych, Rady Europejskiej i Rady, Parlamentu Europejskiego oraz aktorów nieinstytucjonalnych (na przykładzie brukselskiego ośrodka analitycznego Centre for European Policy Studies, CEPS). Badanie treści narracji aktorów indywidualnych i zbiorowych wiąże z akumulacją i wykorzystywaniem zasobów przez poszczególnych graczy, którzy dążą do wzmocnienia swojej pozycji w polu. Analizowane dokumenty traktuję nie w kategoriach strategicznej wizji polityki, w której realistyczna ocena sytuacji jest sprzężona ze stawianiem sobie

celów odpowiadających na wyzwania i zagrożenia zewnętrzne, ale jako nośniki opowieści, konstruowanych po to i w taki sposób, aby legitymizować strategie aktorów wewnątrz unijnego systemu politycznego.

W rozdziale piątym podejmuję próbę wyjścia poza orientację „do wewnątrz”, coraz częściej krytykowaną za mniej lub bardziej ukryty eurocentryzm. Celem jest analiza percepcji Unii Europejskiej poza jej granicami oraz próba określenia, jak dalece unijna narracja jest wiarygodna, tj. w jakim stopniu pełni funkcję legitymizującą na zewnątrz. Kolejnym celem jest analiza narracji aktorów zewnętrznych na temat Unii Europejskiej i jej działań w sąsiedztwie oraz ustalenie, jak dalece unijni aktorzy integrują elementy zewnętrznych narracji kontestujących w procesie rekonstrukcji własnej narracji. Innymi słowy, czy i w jakim stopniu sąsiedzi są „współgospodarzami” unijnej narracji na swój temat. Przeprowadziłam analizę dwóch przypadków: państwa objętego Europejską Polityką Sąsiedztwa i stowarzyszonego z Unią Europejską (Ukraina) oraz państwa trzeciego, nieobjętego EPS i rywalizującego z UE o wpływy w regionie (Rosja). Wybór ten został poddyktowany relewantnością przypadków z punktu widzenia polskiego czytelnika. Ponadto pozwala on na zestawienie strategii legitymizujących i delegitymizujących integrację europejską, odzwierciedlonych w narracjach sformułowanych przez elity polityczne państw trzecich.

Niniejsza monografia stanowi końcowy efekt badań prowadzonych w latach 2012–2016 w Zakładzie Europeistyki Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Wstępne wyniki badań były prezentowane i dyskutowane podczas ogólnokrajowych i międzynarodowych konferencji naukowych, w tym zwłaszcza III Kongresu Politologii w Krakowie (2015), konferencji European International Studies Association (EISA) w Warszawie (2013), European Consortium for Political Research (ECPR) w Lejdzie (2014) i Trydencie (2016) oraz Council for European Studies (CES) w Paryżu (2015). Częstkowe rezultaty badań zostały opublikowane w renomowanych polskich i zagranicznych czasopismach naukowych, tj. w „Studiach Europejskich”, „Studiach Politycznych”, „Journal of European Integration” oraz „Southeast European and Black Sea Studies”³⁶. Jakkolwiek w książce wykorzy-

---

³⁶ A.K. Cianciara, *Wzory europeizacji zewnętrznej: mechanizmy, uwarunkowania, rezultaty*, „Studia Europejskie” 2013, nr 3 (67), s. 9–30; *eadem*, *Parlament Europejski w polityce wschodniej Unii Europejskiej 2004–2014*, „Studia Polityczne” 2016, nr 1 (41), s. 177–202; *eadem*, *Stability, Security, Democracy: Explaining Shifts in the*

stałam wątki, argumentację i dane przedstawione w tych artykułach (co zostało każdorazowo zaznaczone w tekście), to stanowi ona całościowe i oryginalne pod względem teoretycznym, metodologicznym i empirycznym ujęcie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu.

Na zakończenie pragnę złożyć gorące podziękowania za owocne dyskusje i konstruktywną krytykę współpracownikom z Instytutu Studiów Politycznych PAN. Szczególne wyrazy wdzięczności za nieocenioną pomoc i wsparcie należą się kierownikowi Zakładu Europeistyki, prof. dr. hab. Józefowi M. Fiszerowi, oraz dyrektorowi Instytutu, prof. dr. hab. Grzegorzowi Motyce. Moim Rodzicom i Przyjaciołom dziękuję za miłość, wyrozumiałość i cierpliwość, bez których ta intelektualna przygoda nie miałaby szans powodzenia.

Warszawa, grudzień 2017 roku

Narrative of the European Neighbourhood Policy, „Journal of European Integration” 2017, t. 39, nr 1, s. 49–62; *eadem*, „Europeanization” as a Legitimation Strategy of Political Parties: The Cases of Ukraine and Georgia, „Southeast European and Black Sea Studies” 2016, t. 16, nr 3, s. 391–411.